

SINFDAN TASHQARI O'QITISH SHAKLLARI ASOSIDA O'QUVCHILARNING KREATIV SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH VA SINFDAN TASHQARI O'QISH DARSLARINING MUHIM VAZIFALARI

Nurali Sheraliyevich Ibodulloyev
Buxoro Davlat Pedagogika Instituti

Annotatsiya: *maqolada o'quvchilarning kreativ sifatlarini rivojlantiruvchi vositalar mazmun mohiyatini asoslash, tahlil qilish va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat bo'lgan va sinfdan tashqari o'qishning maqsadi - o'qish malakalarini takomillashtirish, sohasining nazariy prinsiplari mohiyatini ochib berish, sinfdan tashqari o'qish darslarining muhim vazifalari haqida ma'lumotlar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *kreativ sifatlar, sinf, tahlil, sinfdan tashqari, nazariy prinsiplar, dars, mohiyat, o'qish malakalar, muhim vazifalar.*

DEVELOPMENT OF CREATIVE QUALITIES OF STUDENTS BASED ON FORMS OF EXTRACURRICULAR EDUCATION AND IMPORTANT TASKS OF EXTRACURRICULAR STUDY CLASSES

Abstract: *the article contains tools that develop the creative qualities of students which consists of substantiating the essence of the content, analysis and development of recommendations, and the purpose of extracurricular study is to improve reading skills, to reveal the essence of the theoretical principles of the field, information is provided about the important tasks of extracurricular study classes.*

Key words: *creative qualities, class, analysis, extracurricular, theoretical principles, lesson, essence, reading skills, important tasks.*

Kreativ fikrlash bilim berishga qaratilgan dars mobaynida ko'r-ko'rona yodlash o'rniga tadqiqot va ixtironi qo'llab-quvvatlaydigan yondashuvlar orqali rivojlantirilishi bilan alohida ahamiyatga ega. O'qituvchilar kreativ fikrlashni ajrata olishlari, bunday fikrlashga mos shartsharoitlarni bilishlari va o'zlari ham o'quvchilarga fikrlashda ko'proq ijodiy yondashishga yordam bera olishni bilishlari kerak. Kreativ fikrlash qay tariqa vujudga kelishi borasidagi puxtaroq tasavvur, o'z navbatida, o'qituvchilarga ta'lim jarayonida o'quvchilarda ijodiy g'oyalar bo'lishi uchun muayyan vaqt talab etiladi.

Sinfdan tashqari o'qish, o'z navbatida, qiziqarli, o'ziga jalb etadigan faoliyat bo'lib, umuman, bolalarning bilim doirasini boyitadi, qiyoslash uchun material beradi. Shuningdek, sinfdan tashqari o'qish darslarida ayrim qiyin so'zlar tushintiriladi, o'quvchilar diqqati esda saqlab qolish lozim bo'lgan aniq, qulay nutq oborotlariga qaratiladi.

Kreativ fikrlashda ta'limning asosiy vazifasi o'quvchida jamiyatda muvaffaqiyatli hayot kechirishi uchun bugun va kelajakda kerak bo'ladigan ko'nikmalarni shakllantirishdir. Kreativ fikrlash bugungi yoshlar ega bo'lishi kerak bo'lgan muhim ko'nikma bo'lib, bu ko'nikma

ularga doimiy tarzda va shiddat bilan o'zgarayotgan, oddiy savodxonlikdan tashqari yangilanayotgan davrga xos ko'nikmalarga ega kadrlarni talab etayotgan makonga moslashishga ko'maklashadi. Maktabda kreativ fikrlashni rivojlantirishning ahamiyati faqatgina mehnat bozori bilan cheklanmaydi. Sinfdan tashqari ishlar shaxsni har tomonlama kamol toptirish va uni hayotiy faoliyatga tayyorlash uchun keng imkoniyatga ega. Bu ishlar bolalarning qiziqishlariga muvofiq tarzda ko'ngillilik asosida tashkil qilinadi.

Sinfdan tashqari o'qish darslari yosh avlod qalbida ezgulikka muhabbat, yovuzlikka nafrat tuyg'ularini uyg'otish, matn mazmunini qayta hikoyalash, ma'lum reja asosida qisqartirib yoki shaxsini o'zgartirib hikoyalash, badiiy tasvir vositalarini aniqlash, asar qahramonlarining fe'l-atvorini, xatti-harakatini baholash orqali ularning bog'lanishli nutqini o'stirish, qisqa qilib aytganda, kitobxonlik madaniyatini kamol toptirishda katta imkoniyatlarga ega. Sinfdan va sinfdan tashqari o'qish boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan barcha predmet dasturlarining bo'limlari bilan bevosita bog'liq. O'z navbatida grammatika va to'g'ri yozuv, tabiatshunoslik, tasviriy san'at, musiqani o'rganishda olingan bilim va hosil qilingan ko'nikmalar o'qish darslaridan o'qish darslarida foydalaniladi. O'qish darslarida o'tilgan mavzular asosida badiiy kitoblar axtarish, asar qahramonlarining nomlarini yozish, ularni tasvirlab berish, ijodiy rasm ishlash, fikrni yakunlash uchun mos maqollar yod olish o'quvchini ijod qilishga undaydi.

Har bir sinfdan sinfdan tashqari o'qilgan barcha asrlar o'quvchilarga mos ravishda biror voqeani sahnalashtirish mumkin. Bu boladagi nutqni rivojlantirishga, lug'at boyligini oshirishga yordam beradi. Shuningdek sahnalashtirilgan asarni tomosha qilgan o'quvchining diqqati oshib xotirada saqlash qobiliyati o'sadi. Hatto sahnalashtirish o'quvchini har tomonlama yo'naltiradi, ya'ni aktyorlik qobiliyatini rivojlantiradi, suxandonlik, rejissorlik kabi kasblarga ilk tasavvurlarni o'rgata boshlaydi¹⁵. Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar o'quvchilarning qiziqishi, istaklari, xohish va ehtiyojlariga suyangan holda, ularning darsdan bo'sh vaqtlarida o'quv-tarbiya jarayonini to'ldiradi. U o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini, tashabbus-korligini oshirishga imkoniyat yaratadi. Sinfdan tashqari ishlarning o'ziga xosligi shundaki, to'garak, klub dasturlarining rang-barangligi, ular Pedagogik ta'lim klasteri: muammo va yechimlar mazmunidagi yangiliklar o'smir yigit-qizlarning shaxs sifatida shakllanishlari uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari o'qishga kichik yoshdagi o'quvchilarni ona tilini puxta o'zlashtirishga tayyorlashning ajralmas qismi, ta'lim jarayonida ularni axloqiy-estetik tarbiyalashning muhim vositasi sifatida qaraladi. Sinfdan tashqari o'qishning maqsadi - kichik yoshdagi o'quvchilarni bolalar adabiyoti va xalq og'zaki ijodining xilma-xil namunalari bilan tanishtirish, ularda kitobxonlik madaniyatini tiklab tarkib toptirishdir. Sinfdan tashqari o'qish darslari yosh avlod qalbida ezgulikka muhabbat, yovuzlikka nafrat tuyg'ularini uyg'otish, matn mazmunini qayta hikoyalash, ma'lum reja asosida qisqartirib yoki shaxsini o'zgartirib hikoyalash, badiiy tasvir vositalarini aniqlash, asar qahramonlarining fe'l-atvorini, xatti-

¹⁵ Qurbonova M.F. Mustaqil ishlarni tashkil etish asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'quv-bilish kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan metodlar. Xalq ta'limi, 2020. 3- maxsus son, 37-43 bet.

harakatini baholash orqali ularning bog‘lanishli nutqini o‘stirish, qisqa qilib aytganda, kitobxonlik madaniyatini kamol toptirishda katta imkoniyatlarga ega.

Sinfdan tashqari o‘qish darslarining muhim vazifalari:

- asar o‘qish asar tanlashda o‘quvchida mustaqillikni tarbiyalash, buning uchun mustaqil bajarish uchun topshiriqlar berish;

- qiziqarli mashq turlaridan foydalanish, eng yaxshi insholarni, taqrizlarni, yozuvchi haqida to‘plangan ma‘lumotlari o‘qitish, tez aytish, topishmoqlar topish, ifodali o‘qish, maqollar aytish musobaqasi, ertak to‘qish, bilimdonlar anjumani, konkurslar tashkil qilish, muayyan mavzular bo‘yicha savol-javoblar uyushtirish, o‘qish tarzidagi ish turlaridan foydalanish zarur;

- sinfdan tashqari o‘qishning yillik taqvim rejasini tuzish. Bunda N.N.Svetlovskaya ishlab chiqqan STO‘ bosqichlariga rioya qilish.¹⁶

Bolalarning ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun bu zarur muayyan shart-sharoitlarni yarating: birinchi navbatda, bolani haqiqiy bilan tanishtiring ijodiy faoliyat, maktabda ta‘lim faqat o‘tishi kerak kattalar va bolalarning, bolalarning bir-biri bilan birgalikdagi faoliyati, unda qadriyatlarini bolalar tomonidan yagona mumkin bo‘lgan o‘zlashtirish. Shu bilan birga, ta‘lim printsiplial jihatdan biron bir turga qisqartirilishi mumkin emas ta‘lim faoliyati, lekin barchasini qamrab olishi va qamrab olishi kerak faoliyat turlari: o‘quv (turli o‘quv fanlari chegaralarida) va darsdan tashqari (badiiy, kommunikativ, sport, bo‘sh vaqt, mehnat va boshqalar) faoliyat.

Sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda Davlat Ta‘lim Standartini amalga oshirish doirasida, boshqa shakllarda amalga oshiriladigan ta‘lim faoliyatini tushunish sinfdan va rejalashtirilgan natijalarga erishishga qaratilgan, boshlang‘ich umumiy ta‘limning asosiy ta‘lim dasturini o‘zlashtirishdir. Shaxsning rivojlanishi va shakllanishidagi muhim davr boshlang‘ich hisoblanadi o‘qish davri. Aynan shu yosh ta‘limga eng mos keladi va bolaning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish. Boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalar eng ochiq, sezgir va qiziquvchan. Ijodkorlik yangi o‘rganish mavzusi emas. Inson qobiliyatlari muammosi hamma odamlarda katta qiziqish uyg‘otdi vaqt. Ijodiy qobiliyatlarning rivojlanishi asosan oldindan belgilanadi biz ushbu kontseptsiyaga sarmoya kiritadigan tarkib. Ongli ijodiy qobiliyatlar har xil turdagi qobiliyatlar bilan belgilanadi badiiy faoliyat, chiroyli chizish, she‘r yozish qobiliyati bilan, musiqa yozish va boshqalar. Yuqoridagilarning barchasida o‘quvchilarning o‘qish malakalari shakllantiriladi, o‘qilgan asarni tushunishga o‘rgatadi, ularning so‘z boyligini oshirib, lug‘atini boyitadi. Sinfdan tashqari o‘qish, o‘z navbatida, qiziqarli, o‘ziga jalb etadigan faoliyat bo‘lib, umuman, bolalarning bilim doirasini boyitadi, qiyoslash uchun material beradi. Shuningdek, sinfdan tashqari o‘qish darslarida ayrim qiyin so‘zlar tushintiriladi, o‘quvchilar diqqati esda saqlab qolish lozim bo‘lgan aniq, qulay nutq oborotlariga qaratiladi. Barcha qiyin so‘zlarni tushuntirish imkoni bo‘lmagani uchun bolalar tegishli bet tagida berilgan ayrim so‘zlar izohini o‘qishga o‘rgatiladi. Shu tariqa ularning lug‘at boyligi yangi so‘zlar bilan boyib boradi.

Sinfdan tashqari o‘qish o‘qish darslari bilan bog‘lab olib boriladi. Sinfdan tashqari o‘qish mazmuniga ko‘ra ta‘limning har bir bosqichida ikki asosiy bo‘limga ajratiladi:

¹⁶ R.Mavlonova, N.Rahmonqulova “Boshlang‘ich ta‘limning integrat-siyalashgan pedagogikasi” T.,2009.

Birinchi bosqichda o'qish doirasi, ya'ni o'qitiladigan kitoblar va ularni qaysi tartibda o'qish bilan tanishtirish yuzasidan o'quvchilarga ko'rsatma beriladi.

Ikkinchi bosqichda shu o'quv materiallar asosida bilim, ko'nikma va malakalar shakllantiriladi. O'quvchilar kitob va ularning mualliflari haqidagi bilimlarni bevosita amaliy faoliyatlari, ya'ni kitob ustida ishlash jarayonida egallaydilar. O'quvchilar o'qituvchi rahbarligi ostida avval mavzuga oid bir necha kitob bilan tanishsa, keyinroq bolalar yozuvchilarning asarlari bilan tanishadilar, so'ngra bolalarning qiziqishlariga mos, ruhiyatlariga yaqin har xil mualliflarning bir mavzuga doir kitoblarini mustaqil tanlab olishga o'tadilar. Sinfdan tashqari o'qish bolalarning darsda olgan bilim va malakalarini mustahkamlaydi va boyitib boradi. Bolalarda badiiy adabiyotlarini o'qishga muttasil ravishda qiziqish uyg'otib boradi. Sinfdan tashqari o'qishning muhim ahamiyatlaridan biri shuki, u o'quvchilarning mustaqil ishlash malakalarini takomillashtirib boradi. Sinfdan tashqari o'qish o'quvchilarning mustaqil faoliyati asosida uyushtiriladi. Bu esa, bir tomondan, o'quvchilarning yoshxususiyatlarini, qiziqishlari doirasini, ikkinchitmondan, o'qishga tavsiya qilinadigan asarlarning dasturmavzusiga mosligi va badiiy barkamolligini alohida inobatga olishni taqozo etadi.

Sinfdan va maktabdan tashqari tashkil qilingan ishlar o'quvchilar hayotidagi tarbiyaviy faoliyatni to'ldiradi. Ularning dunyoqarashi to'g'ri shakllanishiga va axloqiy kamol topishiga ko'maklashadi. Biz o'quvchilarimizni hayotga, jamiyat qurilishida qatnashishiga tayyorlaymiz. Shuning uchun ta'lim amaliyot hayoti bilan bog'lanishi kerak. Hozirgi paytda nazariyani amaliy hayot bilan bog'lash tamoyili alohida ahamiyatga ega. O'quvchilarning individual-psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda kreativ salohiyatini va faolligi sinfdan tashqari o'qishda rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. O'qituvchi o'quvchilarda kreativ salohiyatni shakllantirishning individual-psixologik xususiyatlarini kuzatgan holda ularni tubdan o'rganishi lozim. Har bir o'quvchining xarakteri, muomila madaniyati, dunyoqarashi, qiziquvchanligi, faolligi, darslarni o'zlashtiri ham turli xil bo'ladi. Har bir o'quvchining individual-psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ularning kreativ salohiyatini yuksaltirish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.R.Mavlonova, N.Vohidova, N.Rahmonqulova "Pedagogika nazariyasi va tarixi" Toshkent-2010.

2.R.Mavlonova, N.Rahmonqulova "Boshlang'ich ta'limning integrat-siyalashgan pedagogikasi" T.,2009.

3. Qurbonova M.F. Mustaqil ishlarni tashkil etish asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'quv-bilish kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan metodlar. Xalq ta'limi, 2020. 3- maxsus son, 37-43 bet.

4. Qorayev S.B., Janbayeva M.S. "Boshlang'ich sinf o'qish darslarida sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish". Academic research in educational sciences, 2(4).

www.arxiv.uz

www.ziyonet.uz